

USMENE PREDAJE O ZAKOPANOM BLAGU

LJILJANA MARKS

Zavod za istraživanje folklor
41000 Zagreb
Soc. revolucije 17

UDK 398:82-3.01

Pregledni članak

Primljeno 5. XII. 1987.

Prihvaćeno 29. XII. 1987.

Usmene predaje o zakopanom blagu neobično su bogate i raznolike, a gotovo uvijek imaju svoju čudesnu i realnu dimenziju. Članak pokazuje kako je ta tema zanimljiva i danas, pa se analiziraju tekstovi iz objavljenih i rukopisnih zbirki usmene proze. Tako se govori o tekstovima kojima je tema zakopano ali nikada pronađeno blago, zatim pronađeno blago koje je svojim otkrivačima gotovo uvijek donijelo nesreću. Nadalje se navode primjeri kada uz stari pripovjedački sloj, gdje je nastajanje priče vezano uz tradicijsko prenošenje, povod nastanku predaje može biti stvarna ili legendarna povijesna ličnost, pa danas, čak i novinski članak.

Pričanja o zakopanom blagu neobično su bogata, zanimljiva i raznolika i splet su u kojemu se zrcale povijesna sjećanja, praznovjerje, realna životna neimaština, a u isto vrijeme i želja za iznenadnim bogaćenjem. Vjerojatno je upravo ta mogućnost iznenadnog bogaćenja bez rada bila neprestanim izazovom i poticajem nastajanju novih i prepričavanju starih priča.

Sve te predaje (jer radi se o predaji kao o usmenoknjiževnoj vrsti) uvijek imaju svoju realnu i čudesnu dimenziju: locirane su vrlo često uz neke stare zidine, ruševine gradova, crkve, gomile u dalmatinskom području, uz stare i napuštene grobove ili pak uz mjesta o kojima se pričaju čudesne priče. Nerijetki su sadržaji vezani uz stvarni povijesni događaj ili osobu, a predaje su tek poetska nadgradnja šturih podataka, što ih naoko čini lokalnima i jedinstvenima. S druge strane predaje potiču najmaštovitija pričanja koja svoje korijene vuku iz najstarijih tradicija usmenoknjiževnog stvaranja. Koliko je i danas ta tema aktualna pokazuju česti napisi (krupnim slovima) u novinama o otkrivenom grčkom (ili nekom drugom) blagu najčešće pri kopanju temelja za neku građevinu. Koliko je ljudima usađena želja za iznenadnim stjecanjem velikog bogatstva govori i porast sudionika u svim igrama na sreću (loto, lutrija, sportska prognoza). Indikativno je i za našu suvremenu situaciju da broj igrača na sreću raste upravo u vremenima ekonomske krize i težeg stjecanja materijalnih dobara.

O temi zakopanog blaga postoji bogata stručna literatura, a u objavljenim i rukopisnim zbirkama usmenih priča zabilježen je veliki broj najrazličitijih varijanti. Za ovu priliku nisam izradila nikakvu studiju o temi zakopanog blaga niti sam pokušala razvrstati sva ta najrazličitija pričanja, već ću samo na nekoliko primjera pokazati kako je to i danas zanimljiva i intrigantna tema. Pošla sam tragom rukopisnih i objavljenih zapisa Maje Bošković-Stulli kao i njihova komentara.

Lastovo, kuća Ivana Kokota. Foto: Ivan Ivančan, 1959. god.

Na otoku Lastovu joj je 1953. godine Ivan Kokot, tada starac od 96 godina, govorio o velikom blagu koje je skriveno u njegovoj kući, ali mu je bilo jasno da ga on neće nikada dobiti. Oko toga blaga u Kokotovoj kući satkan je splet najrazličitijih priča, od gotovo realističkih do potpuno čudesnih, magičnih, mističnih i ujedno irealnih, ali svojim sadržajima sve pripadaju tradicijskom nasljeđu i njihove varijante nalazimo posvuda.

Priča počinje od kralja Uroša, koji je razorio sve grčke kuće na Lastovu. Ostalo ih je samo šest, među njima i Kokotova, o kojoj se priča da je u njoj sakriveno šest barijela zlata. Prvi je to zlato tražio Kokotov djed, koji je doveo dva Splitsanina. Stavili su kalamitu (dvije željezne palice sastavljene ukriž) na vrh stepenica, a kalamita se sama kretala i zaustavila na jednoj stepenici. Tu su kopali, ali našli su samo velike kosti. Bio je to grčki grob. Nakon dvadeset godina došao je neki Grk i tražio Kokotovo pilo (mjesto gdje se proljeva voda). Rekli su mu da nema ničega, ali je taj podatak zaintrigirao nekog Maričevića, koji je stanovao u toj kući i raskopao je pilo. Rekao je »da ni naša ništa«.

Zatim je iz Dubrovnika došao neki Lesandro i govorio o velikom blagu skrivenom u toj kući, a do njega se može doći samo po vedrom danu bez

imalo vjetra. Treba napraviti kolo (kolut, krug), uvući se unutra, pa će se pojaviti jedan veliki čovjek koji će ih htjeti ugrabiti i pojesti. Ako se uplaše, pojest će ih, a ako ne, naći će blago. Taj se tajanstveni Lesandro, međutim, nije pojavio, u ključnom trenutku kada je trebalo kopati, a Kokot pretpostavlja da se uplašio. Priča još nije završena: iz Italije je stigla neka starica koja je bila u stanju govoriti s mrtvima i saznala je da u kući ima veliko blago i na njemu sjedi jedna žena. Otišla je u sobu s kućedomaćicom i između njih se odjednom stvorila neka djevojka u staroj lastovskoj nošnji i rekla starici da se vrati u Italiju jer taj novac čeka njezine, tj. Grke. Dolazili su zatim i razni drugi: jedan iz Sušca s Kokotovim zetom, pa gospodar Pero Trojković i svi su htjeli razoriti kuću, naći zlato, a zatim sagraditi još bolju. Sam Kokot vjeruje da je blago u kući i da čeka Grke jer su Grci izdubili negdje u kući veliku rupu u koju su sakrili blago. Jednome su čovjeku rekli da ga preda onome tko donese kokoš i dvanaest pilića, a zatim su ga ubili e da bi čuvao blago.¹⁾

Priča s Kokotom još nije gotova. Ja sam bila na Lastovu 1981. godine, gotovo trideset godina kasnije i Kokot je već davno bio mrtav. Međutim, četiri su kazivača spominjala neotkriveno blago u njegovoj kući i ženu u lastovskoj nošnji koja se još uvijek pojavljuje.²⁾

Ne znamo i nije čak ni važno jesu li svi ti ljudi zaista dolazili Kokotu i tragali za blagom, zanimljivije su nam same priče. Naime, priča nastaje u opisivanju pravilnog ili nepravilnog čovjekovog ponašanja u dodiru s nečim nepoznatim. Napetost, neizvjesnost, strah koji proizlaze često se temelje na onome »zamaloe«, »gotovo da«. Gotovo da je dohvatio blago, sve bi bilo dobro da nije zakazao čovjek, da se nije uplašio..., da je dao kopati po kući i slično.

Ipak postoje i priče o pronađenom blagu, ali su najčešće vezane i uz gutak tog istog blaga.

Niki Bonifačiću je 1954. godine u Novigradu općinski tajnik, koji nije dopustio da mu se zapiše ime, govorio priču o kopanju blaga u blizini Novigrada.³⁾ Priča govori o siromašnom seljaku kojemu je u gostionici neki Turčin povjerio gdje su Turci u odlasku sakrili blago. Smije ga otkopati, ali ne smije reći seoskom popu. Seljak se uplašio, rekao je popu koji ga je zatim prevario, sam uzео blago a rekao da se sve zlato pretvorilo u ugljen. Popova se obitelj nakon toga obogatila, ali je izumrla jer se vjeruje da je blago bilo prokletu.

Ili: Jakov Prpić iz Ličkog Cerja⁴⁾ pričao je Maji Bošković-Stulli o svojoj teti koja je sanjala gdje se nalazi blago. Pronašla ga je, ali joj ga je preva-

1) Bošković-Stulli, Maja, *Narodne pjesme, priče, predaje i drugo sa Šipana i Lastova*, 1953. ZIF rkp 115, tekst 1.

2) Marks, Ljiljana, *Predaje i ostala kazivanja s Lastova*, 1981. ZIF rkp 1218, tekstovi 2, 7 i 74.

3) Bonifačić Rožin, Nikola, *Folklorna građa iz Senja i sjeverne Dalmacije*, 1954. ZIF rkp 274, tekst 9.

4) Bošković-Stulli, Maja, *Folklorna građa okolice Lovinca u Lici*, 1955. ZIF rkp 180, tekst 3.

rom oteo mjesni trgovac Šimištrilo i tim je novcem sagradio mlin. A teti su se javljali čuvari novca: dva crna psa. Plašili su je i za tri je dana umrla.

U toj se predaji nevjerojatno prepleću san i java, realni podaci i mašta: taj mlin, naime, zaista postoji i, kako kaže Maja Bošković-Stulli »samotan, starinski, sav okružen poljskim cvijećem, zelenilom i žbunjem, ovaj mlin djeluje nekako osobito i upravo nameće neobične priče o sebi.«⁵⁾ Iznad ulaznih vrata piše da je mlin 1825. godine dovršio gospodar Nicola Simistrello.

Premda na prvi pogled takve priče mogu djelovati kao osobni iskaz obojen lokalnim koloritom, točnim imenima ljudi i mjesta, sadržaji se tih navedenih priča (kao i onih prethodnih) podudaraju sa sadržajima ostalih priča toga motiva iz evropskog kruga, te je svaki iskaz samo varijanta poznatog motiva. Često su predaje u pričanjima utonule u svakodnevni govor i praktični život, pa se u prvi mah i ne prepoznaju kao predaje. Pričaju se i zbog sadržaja, ali i zbog čuvanja lokalne i obiteljske tradicije, kontinuiteta s precima, pa se često u samome početku naglašava ono: pričao mi pokojni otac, djed itd.

Različite lokalne tradicije međusobno se prepleću i stapaju, što pripada osnovnim oblikovnim svojstvima predaja, ali to ujedno i svaku pojedinačno čini novom i drukčijom. Postoji niz predaja o zakopanom blagu vezanih istodobno i uz razne povijesne osobe (uz Frankopane, kralja Belu IV, Crnu kraljicu na Medvedgradu, Dioklecijana). Tako se u jednom tipu priče o nakaznom vladaru, zabilježene u okolici Sinja, govori o kralju Dioklecijanu (Decikljanu, kako kaže kazivač), koga su poslije smrti pokopali sa svim blagom, kruhom, sabljom i zlatnim pivcem negdje između Solina i Kaštela.

Svi vojnici i stražari koji su prisustvovali pogrebu poubijani su kako se ne bi saznalo gdje je pokopan i do danas se traži taj grob.⁶⁾ Uz tu je predaju vezana izravno još jedna o poznatom arheologu don Frani Buliću. (Don F. Bulić je sam sakupljao predaje o sebi). Priča se za njegova oca da je među zidinama stare Salone pronašao zlatnu kokoš s dvanaest pilića i da je tim novcem poslao sina studirati u Beč. A sin, koji je u međuvremenu potrošio dva milijuna kruna, vratio se i sada kopa po Salonu ne bi li našao grob Dioklecijanove kćeri i njezino zlato.⁷⁾

Uz taj stari pripovjedački sloj, gdje je nastajanje priče vezano uz tradicijsko prenošenje, povod novijem nastanku priče može biti i novinski članak.

»Ima selo Vitunj pod Klekom. Tamo su dvije kace zlata i tamo je zmija na tim novcima. I onda ona čeka to ko dođe k njoj i poljubi je, taj će je spasiti i bit će sretan on...«⁸⁾ Tako je svoju priču počeo Đuro Stipanović iz

5) Bošković-Stulli, Maja, *Folklorna građa okolice Lovinca u Lici*, 1955, ZIF rkp 180, str. IV.

6) Bošković-Stulli, Maja, *Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine*. Narodna umjetnost, 5-6, Zagreb, 1968, str. 382-383.

7) Bošković-Stulli, Maja, *Zum heutigen Volkssagen-Erzählen in Jugoslawien*. Internationaler Kongress der Volkserzählungsforscher in Kiel und Kopenhagen (19. 8-29. 8. 1959), Walter de Gruyter, Berlin, 1961, str. 28.

8) Bošković-Stulli, Maja, *Narodne pjesme, priče, običaji i drugo iz okolice Vrboškog*, 1953, ZIF rkp 139, tekst 10.

Kazivač Petar Lešić, snimio I. Lozica u Lastovu 1981. god. Fototeka ZIF-a.

Kazivač Josip Sagor, lanternist, snimio I. Lozica u Lastovu 1981. god. Fototeka ZIF-a.

Tuka 1953. godine. Po svom sadržaju ta priča spada u najstariji sloj priča o zakopanom blagu. Međutim, Đuro je tu priču pročitao u »Vjesniku« i odlučio je da će slijedeće ljeto, ako ga dočeka, poći tamo. Čuo je on već i otprije da se to priča, kaže ima trista ili četirista godina, ali nije vjerovao dok nije pročitao u novinama. »A znaš, kad je u novinama da je to istina.«⁹⁾

Novinski članak svojim autoritetom jamči istinitost sadržaja o kojemu piše, a u isto vrijeme potiče nove priče. Ne znamo što je kazivač zapravo pročitao u novinama, ali odjeci priča i predaja nalazili su svoj prostor i u novinama još u proteklom stoljeću »kao dnevna vijest na prijelazu među poukom, neobičnim događajem i rasonodom«.¹⁰⁾ Tako »Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske« 1845. godine u broju 18 pišu da je »blizu razvalina Mesića gradine u Lici, kraj Staze Crne kraljice, čobanin našao nekoliko srebrnjaka na mjestu o kojem se pripovijedalo da je ondje zakopano blago. Brat dječakov sanja o načinu kako bi trebalo kopati pa da se iskopa lonac blaga. Lonac je zatim odista pronađen, pun rimskoga novca, i putem glavne komande službeno otpremljen dalje«.¹¹⁾

9) N. d., tekst 10.

10) Bošković-Stulli, Maja, *Usmena književnost. Povijest hrvatske književnosti*, 1, Liber-Mladost, Zagreb, 1978, str. 285.

11) N. d., str. 285.

To je bio citat iz novina te 1845. godine. Gotovo da se ne razlikuje od početka članka objavljenog u »Vjesniku Arheološkog muzeja« iz Zagreba 1984. godine. »U nedjelju, 28. rujna 1980, dva su radnika »Graditelja«, građevinskog poduzeća iz Krapine, Šemsudin Ramić i Sead Ogrić, obojica iz Kraševa kod Tešnja, šetala šumarkom u blizini sela Tkalci, smještenog ponad same Krapine. Nedaleko od Tkalaca, a ponad znamenitog paleolitskog nalazišta Hušnjakovo, leže ruševine gotičke, kasnije barokizirane kapele Sv. Tri kralja, u koju su obojica ušli i u dokolici počela istraživati pukotine u stijenama. Jedna pukotina u zidu samog svetišta, uz njegov zazidani jugoistočni prozor, osobito je privukla njihovu pažnju i kad su rukama odvalili nekoliko lomljenika i žbuke u rupi veličine oko 50 x 70 cm, pokazala se željezna ovalna kutija i kositrena čutura pravokutnog presjeka.«¹²⁾ U čuturi i u ostacima željezne kasete nađeni su srebrnjaci zazidani u kapelu negdje oko 1544. godine i u katalogu »Vjesnika Arheološkog muzeja« opisano je više od dvije tisuće komada najrazličitijeg novca.

Ne zanima nas ovom prilikom vrijedan arheološki i numizmatički nalaz, već podatak da su dva čovjeka počela kopati u zidu, očigledno u potrazi za nečim. Šteta što ih nitko nije pitao za razlog jer možda su i oni sanjali gdje je blago i kako do njega doći.

ORAL LEGENDS ABOUT BURIED TREASURE

Summary

Oral legends about buried treasure are unusually rich and varied, and almost always have both a miraculous and a real dimension. The article demonstrates that this subject may be still interesting today. Texts from published and unpublished manuscripts of oral prose are analyzed. There are examples of texts in which the motif is the buried but never found treasure, and others in which the motif is the discovered treasure that nearly always brings bad luck to its discoverers. Further examples are mentioned in which besides the old narrative layer where the beginning of a story is linked to transmission through tradition, the incentive to make up a story can be a real or legendary historical person, today even a newspaper article.

12) Mirmik, Ivan, *Skupni nalaz srebrnika 14—16. stoljeća iz Tkalaca*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. 3, XVI—XVII, 1983—1984, str. 241.